

Kövér László—Orbán Viktor: GONDOLATOK EGY DIAKTÁBORRÓL

1985. augusztus 26. és 30. között Szarvason közös tábor rendezett az MKKE Rajk László Szakkollégiuma, a BME Martos (405 Kör) és Münnich Kollégiumai, a KLTE Tóthfalusi Sándor Kollégiuma és az ELTE Jogász Szakkollégiuma. Az ország kb. 20 különböző oktatási intézményéből mintegy 200 diák érkezett. Jöttek a Kazincbarcikai Nehézipari Főiskoláról éppúgy, mint a Soproni Erdészeti és Faipari Egyetemről, vagy alföldi kisvárosok békeklubjaiból, tanár-, orvos-, mérnök- és egyéb értelmiségi-jelöltek, vagy éppen pályakezdők.

A tábor gondolata 1984 őszén vetődött fel. Előzőleg már több kísérletet tettünk arra, hogy valamiféle élő, hosszútávú és termékeny kapcsolatot létesítsünk a szakkollégiumok között. Erre azonban csak a közös cél és a közös munka adhatott lehetőséget. Az ötlet felvetését óriási lelkesedés fogadta, amely a gondolat "újszerűségének" szólt. Hiszen - bármilyen sajnálatos is - az elmúlt majd négy évtizedben alig akadt példa arra, hogy a társadalom bármely csoportja spontán módon képes lett volna valamely cél érdekében megszerveződni. Nem is beszélve arról, hogy az elmúlt idők valós vagy látszatszikerei közepette nem vált "divattá" - máig megoldatlan - sorsproblémáink nyilvános, holnap cselekvéseinknek iránytűül szolgáló megvitatása. A tábor célja pedig éppen az volt, hogy a hat nap folyamán a magyar társadalom egy-egy égető problémáját járjuk körül. Így választottuk ki - hosszas viták után - a következő témákat: a modernizációt, a nemzeti-nemzetiségi kérdéskört, a műszaki elmaradást, a szegénységet, a környezetvédelem problémáját és a jog, a társadalmi autonómia és a kisközösségek összefüggéseit.

A szervezés kezdetén tudatosan törekedtünk arra, hogy a - mozgásunkat esetleg korlátozó - nem kívánatos függőségeket elkerüljük. Ezért mind az anyagi, mind a szakmai kérdésekben csak önmagunkra támaszkodtunk. Szerencsére az elmúlt évek alatt a kollégiumoknak sikerült olyan kapcsolatokat létrehozniuk, amelyek segítségével - úgy tűnt - könnyedén meg tudjuk oldani az előadások megszervezésének feladatát. E hitünkben azonban csalatkoznunk kellett, mert többen nem fogadták el meghívásunkat, néhányan a felkértek közül későn, a szervezőket szinte lehetetlen helyzetbe hozva mondták vissza a már elvállalt szereplést.

A szervezés során arra a megállapításra jutottunk, hogy szükségünk van támogatásra - és a HNF-ben találtuk meg azt a szervezetet, amely értelmes, pártolando kezdeményezésnek ítélve ötletünket, erkölcsi támogatást nyújtott anélkül, hogy saját - a miénktől különböző - elveit és elképzeléseit megpróbálta volna ránk erőltetni. Ehelyett azt az általános magyar politikai gyakorlatról elütő eljárást választotta, hogy jelenlévő képviselőin keresztül érvekkel próbálta meg a kialakuló közvélekedést befolyásolni.

A tábor programjának összeállításakor nem volt olyan kész logikai váz, amelyre az egyes témák felfűzhetők lettek volna. Mégis már ekkor éreztük az összefüggést azok között a problémák között, amelyek végülis szóba kerültek. Ez azonban nem jelenti feltétlenül azt, hogy rátaláltunk a hat valóban legégetőbb társadalmi problémára.

A tábor programja talán a kívülálló számára is azt sugallja, hogy a mi megítélésünk szerint a magyar társadalom válságban van. Hogy mi a válság tartalma az a kiadványból is kiolvasható.^{* S} Sokkal nehezebben megválaszolható az a kérdés; mik az okai, gyökerei a nyolcvanas évek gondjainak? Kiindulópontként szükségesnek tartjuk leszögezni: egyrészt helytelennek ítéljük azt a gondolatmenetet, amely pusztán gazdasági-technológiai oldalról közelíti meg a kérdést, másrészt úgy gondoljuk, hogy a mai nehézségeink megértéséhez és a megoldási alternatívák felvázolásához elengedhetetlen, hogy figyelembe vegyük a magyar történelem elmúlt évszázadainak tapasztalatait, s azt a tényt, hogy maga a közeg, amelyben a magyar társadalom létezik - az emberi civilizáció-is létkérdések megválaszolásával küszködik.

Társadalmunk mai állapotát úgy is szemléljük mint a történelmünk során változó formában jelentkező modernizációs kísérletek sikertelenségének újabb megnyilvánulását. Ezt látszik alátámasztani Farkas János és Bihari István véleménye is, amely szerint a cél már nem a legfejlettebb országok utolérése, hanem "csak" a követők felső régiójában, a világgazdaság "kisiparosaként" való megkapaszkodás. De itt említhető meg a szegénység problémája is. Hiszen az 1945 előtti rendszertől örökölt egyik legerősebb kihívás éppen a "3 millió koldus Magyarországa" volt. Ma pedig azt láthatjuk, hogy jelentős társadalmi csoportok a létminimum alatt élnek, szintén számos az a tömeg, amely csak többletmunkával képes e szint felett maradni. Másrészt ha megvizsgáljuk a két világháború közötti és a mai szegények összetételét, egyes vélemények szerint jelentős átfedést tapasztalhatunk közöttük; azokról a szakképzetlen falusi munkásokról van szó, akik a földosztás, kollektivizálás, iparosítás viharai csepegette, az utóbbi évtizedben lejártszódott, történelmi méretekben is óriásinak mondható mobilizáció ellenére is megmaradtak a társadalmi ranglétra legalján elhelyezkedő szakképzetlen - tehát kis értékű - munkaerőnek. Sokuk számára a gazdasági szükség diktálta még oly lassú intenzifikálás is azzal a veszéllyel jár, hogy utódaikban is "bűnhődni" fognak. Ők azok, akik képzettségükből, csekély gazdasági jelentőségükből és a politikai rendszer érdekérvényesítési sajátosságaiból következően nem képesek eséllyel harcba szállni helyzetük javításáért.

Mit értünk a következőkben a modernizáció alatt? Leegyszerűsítve úgy fogalmazhatunk, hogy modernizációnak tekinthetjük a világgazdasági rendszer perifériáján elhelyezkedő társadalmaknak centrumhoz való felzárkózási kísérletét. Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a felzárkózás nem egyenlő a gazdasági növekedéssel, hanem benne foglaltatik a társadalom minden szférájának minőségi változása.

Szabó Miklós (az első nap egyik előadója) elhatárolandónak vélte a "modernizáció" és a "modernizálódás" fogalmait. "Modernizációnak" tekinthetjük e szerint az állam által generált és vezérelt, tehát a történelmi kihívásokra "felülről" jövő válaszadási kísérleteket, szemben a "modernizálódással", amely egy alapvetően "alulról" kiinduló, a társadalom spontán mozgásaiból táplálkozó folyamatot jelöl. Úgy tűnik számunkra, hogy a magyar történelemben az előbbi folyamatoknak volt mindig is dominanciájuk az utóbbiakkal szemben. S itt el is érkeztünk ahhoz a kérdéshez, hogy mitől válik sikeressé, avagy sikertelenné egy társadalom felzárkózási kísérlete. Nézetünk szerint ott beszélhetünk a centrumhoz való jelentős közeledésről, ahol a társadalomban rejlettek olyan lehetőségek, tartalékok, amelyek igénybe vételével képes volt önmaga válaszolni a centrum kihívásaira, vagy ott, ahol e folyamat beindításához az állam kezdeményező szerepére volt ugyan szükség, de a "modernizáció" olyan "modernizálódási" folyamatokat indított be a társadalomban, amelyek ön-

^{*}A táborról ld.: IV. Országos Szakkollégiumi Találkozó. Szarvas 1985. Budapest, 1986. (Sajtó alatt.) című kiadványt.

mozgásuk erejénél fogva kikerültek az állam meghatározó ellenőrzése alól. Nézetünk szerint a "modernizációs" társadalmak szükségszerűen állam alá rendelt társadalmak, hiszen egy katonai, gazdasági és egyéb kihívásra válaszolni gyenge társadalom kerül szembe egy többletfunkciókat felvállalni kénytelen állammal. (E kijelentés általános érvényét lerontja, hogy mindmáig nem nyert megnyugtató megválaszolást a kérdés: a jelenlegi közép-kelet-európai politikai rendszer esetében nem a fent mondottak ellenkezőjéről van-e szó. Nem léteznek-e a társadalomban olyan energiák, amelyek alkalmassá tennék ezeket az országokat a "modernizálódásra", következésképpen ezekben az államokban nem a "modernizálódás" megakadályozása-e a jelenlegi kormányzatok szándéka?) Nem jelenti-e mindezt azt, hogy a felzárkózás sikerességének mutatója - s egyben a felzárkózási folyamat döntő pontja -, hogy sikerült-e a társadalomnak az állam fölébe kerekednie, azaz megvalósult-e az állam társadalmi ellenőrzése.

Mi következik mindebből a nyolcvanas évek Magyarországra nézve? Számlunkra az, hogy a fentebb leírt döntő pont mindmáig nem érkezett el. Az előzőekben említett paradoxon érvényességéből fakad az a jelenség, amelyet Kopácsy Sándor vetett fel előadásánban, mely szerint a felülről jövő elképzelések általában egyoldalúak, egy-egy "döntő láncszemet" megragadva képzeltek el az ország "modernizálását": így a Horthy érában a revízió, az ötvenes években az államosítások, az iparosítás, a hatvanas években a gazdasági mechanizmus átalakítása, a hetvenes években a külföldi hitelek felvétele és a legmodernebb technológia átvételére tett kísérletek jelentették azt a módszert, amellyel gyorsabb ütemű fejlődést reméltek.

Úgy találjuk, ez a fajta gondolkodásmód ma sem ismeretlen, viszont az egyre sürgetőbb kihívások és nehezebb feltételek közepette nagyobb veszélyekkel jár mint valaha. Olyan átfogó, a társadalom folyamatainak komplexitását figyelembe vevő és radikális reformkonceptióra van szükség, amely felismeri, hogy már a régi problémákra sem lehet a régi válaszokkal megoldást találni, nem beszélve azokról az új kihívásokról, amelyek - míg mi regionális szintű gondjainkkal voltunk elfoglalva - globális méretekben jelentkeztek. Elegendő itt a környezetpusztítás tényeire utalnunk. Ezek a globális problémák egyre inkább megkérdőjelezzik a nemzeti korlátozottsággal vert szemléletet.

Mintha a közép-kelet-európai nemzetek még mindig a nemzeti államok kialakítására való törekvések korában élnek, mintha még mindig hatna az önállótlan tagadásából fakadó - az Osztrák-Magyar Monarchia korából eredeztethető - autarch szemlélet. Mindezek tetejébe mintha egyre inkább legitimációs szükséglet lenne a nemzeti- nemzetiségi szembenállás fenntartása. Már pedig sikeres modernizálódás - szerintünk - legvalószínűbben egy valódi regionális integráció keretében képzelhető el. S lévén a nemzeti problematika a legtöbb kelet-közép-európai országban belpolitikai kérdés is, mindez a társadalmi autonómia oldaláról is megfogható. Ez az autonómia erősen csorbát szenved ott, ahol a nemzeti tudat fejlődése korlátozás alá esik, akár a többségi nemzet szupremáciája, akár más országok "belügyeinek" tiszteletben tartása nevében.

A társadalmi autonómia kérdésénél visszakanyarodhatunk a táborban történetekhez. Két megfontolástól vezettetve hagytuk az utolsó napra a jog, autonómia, kisközösségek kérdéskörét. Úgy véltük ez a téma alkalmas arra, hogy az eltelt öt nap részproblémáit átfogja, azok számára értelmezési keretül szolgáljon. Másik célunk az volt, hogy számotvetve az előző nap vitáinak tapasztalataival, megválaszolhassuk a számunkra legfontosabbnak tűnő kérdéseket: milyen értékek mentén ragadható meg a mai helyzetben a progresszió vonala, hol a helyünk a válságokkal teli mai magyar társadalomban s milyen irányt kell szabni cselekvéseinknek, hogy az általunk elképzelt progresszió felé közeledjünk. El nem dönthető vita alakult ki közöttünk abban a kérdésben, hogy

ismerve Kelet-Közép-Európa legújabbkori történetét (1918-19, 1945-48, 1956, 1968, 1970, 1980-81), megvalósítható-e egy hosszútávú, evolutív folyamat eredményeképpen az állam társadalmi ellenőrzés alá vonása?

Mégis a fenti kételytől függetlenül, ma csak a civil társadalmi kezdeményezések támogatása, az autonóm mozgások erősítése tűnik eredményes cselekvési lehetőségnek. Ennek jegyében zártuk táborunkat a következő gondolattal: "A legközvetlenebb feladat mindenki számára, hogy azokat a kisközösségeket, csoportokat erősítse, amelyekben él, saját magán keresztül növelje e csoportok szellemi potenciálját, hatóerejét, és a kiválasztottság tudatát feladva feleljen meg annak a szerepnek, amelyet Bibó István nyomán szolgáló értelmiségnek nevezhetnénk."